

Окремі проблеми,

що виникають у кримінальних справах приватнопублічного обвинувачення, та шляхи їх подолання

Д. О. Пилипенко

аспірант кафедри кримінального процесу
Донецького юридичного інституту Луганського
державного університету внутрішніх справ імені
Е. О. Дідоренка

У статті розглядаються актуальні проблеми кримінального процесу, які виникають під час провадження у справах приватнопублічного обвинувачення. Рекомендуються пропозиції щодо внесення змін до кримінально-процесуального законодавства, спрямовані на вдосконалення процесу провадження за вказаною категорією кримінальних справ та поліпшення процесуального статусу особи, що постраждала внаслідок вчинення злочину.

Ключові слова: *приватнопублічне обвинувачення, постраждала особа, приватна вимога.*

В статье рассматриваются актуальные проблемы уголовного процесса, которые возникают при производстве по делам частнопубличного обвинения. Рекомендуются предложения относительно внесения изменений в уголовно-процессуальное законодательство, которые направлены на усовершенствование процесса производства по указанной категории уголовных дел и улучшение процессуального статуса физического лица, которое пострадало вследствие совершения преступления.

Ключевые слова: *частнопубличное обвинение, пострадавшее лицо, частное требование.*

In article are considered actual problems of the criminal process, which appear at production on deals private-public accusation. The Author are recommended offers for contributing the changes to criminal-process legislation, which are directed on improvement of the process production on specified categories of the deals and improvement processing status of the damaged person.

Keywords: *private-public accusation, damaged person, quotient requirement.*

Відповідно до частини 2 статті 27 Кримінально-процесуального кодексу України (далі – КПК), справи про злочини, передбачені ч. 1 ст. 152 Кримінального кодексу України (далі – КК), порушуються не інакше, як за скаргою потерпілого, але закривати їх за примиренням потерпілого з обвинуваченим, підсудним не можна [4, 16]. Згідно з ч. 3 ст. 27 КПК, у виключних випадках такі справи порушуються прокурором навіть за відсутності скарги постраждалої особи, після порушення кримінальної справи провадження за нею здійснюється у загальному порядку. Цією процесуальною нормою законодавець встановив наявність у кримінально-процесуальному законодавстві України, окрім справ публічного обвинувачення та приватного обвинувачення, справ приватнопублічного обвинувачення. При цьому закріплений у КПК процесуальний порядок провадження у справах приватнопублічного обвинувачення є практично не змінним з 1960 р. Однак, враховуючи сучасні демократичні умови розвитку українського суспільства, зазначене положення, на наш погляд, повинно бути виправлене.

Питання, які стосуються кримінально-процесуального провадження у справах приватнопублічного обвинувачен-

ня, досліджувалось у наукових працях С. А. Альперта, О. П. Герасимчука, С. В. Горлової, С. Р. Зеленина, І. П. Корякіна, О. П. Кучинської, В. Т. Маляренка, В. В. Навроцької, В. С. Нерсесянца, В. Т. Нора, І. А. Петрухіна, О. А. Седаш, І. Я. Фойницького, Є. Є. Центрова, О. Ю. Шуміліної, Ф. М. Ягофарова, П. С. Яні та ін.

Як уже зазначалося, справи приватнопублічного обвинувачення порушуються тільки за скаргою потерпілого (ч. 2 ст. 27 КПК). Постраждала внаслідок згвалтування особа, згідно з чинним кримінально-процесуальним законодавством, повинна скласти скаргу та надати її у відповідний державний орган для прийняття рішення. Відповідно до чинного КПК, таким органом може бути міліція, прокуратура чи суд. Ці державні органи, у свою чергу, згідно зі ст. 97 та 98 КПК повинні здійснити одну з трьох процесуальних дій: порушити кримінальну справу, відмовити у порушенні кримінальної справи чи направити заяву або повідомлення за належністю. Разом з тим, цей процесуальний порядок порушення кримінальних справ приватнопублічного обвинувачення, на нашу думку, має низку суттєвих недоліків.

Так, згідно зі ст. 94 КПК України приводами до порушення кримінальної справи є: заяви або повідомлення підприємств, установ, організацій, посадових осіб, представників влади, громадськості або окремих громадян; повідомлення представників влади, громадськості або окремих громадян, які затримали підозрювану особу на місці вчинення злочину або з речовим доказом; явка з повинною; повідомлення, опубліковані в пресі; безпосереднє виявлення органом дізнання, слідчим, прокурором або судом ознак злочину. Стаття 95 КПК дозволяє не лише встановити процесуальний порядок подання заяви чи пові-

домлення, а й визначити їх процесуальну сутність.

Згідно з чинним КПК, заява та повідомлення про злочин – це привід до порушення кримінальної справи, тобто усні чи письмові звернення фізичних або юридичних осіб, які містять достатні дані, що вказують на наявність ознак злочину та адресовані відповідним державним органам, уповноваженим розглядати вказані звернення і приймати відповідні рішення. Крім того, за наявності у заяві чи повідомлення ознак злочину, компетентний державний орган порушує кримінальну справу.

Відповідно до статті 112 КПК України, справи про злочини, передбачені ч. 1 ст. 152 КК, підслідні органам внутрішніх справ. Також, згідно з ч. 2 ст. 27 КПК, для порушення кримінальної справи постраждала внаслідок зґвалтування особа повинна скласти та надати до органів внутрішніх справ відповідну скаргу. При цьому скарга у даному випадку – єдиний привід для порушення кримінальної справи. Нормами діючого КПК України встановлені відповідні процесуальні вимоги до складання скарги, та згідно із законом ці вимоги є єдиними як для порушення справ публічного обвинувачення, так і приватнопублічного обвинувачення (ч. 1 ст. 251 КПК). Вітчизняними науковцями неодноразово зверталась увага на надто «суворі» процесуальні вимоги оформлення скарги які є суттєвою перешкодою для постраждалих осіб під час їх звернення до правоохоронних органів та суду щодо захисту та відновлення своїх порушених прав. У випадку складання скарги щодо вчинення злочину, який належить до категорії справ приватнопублічного обвинувачення, встановлені законом вимоги ще більше ускладнюють ситуацію.

Частиною 1 статті 251 КПК закріплено положення, що зміст скарги повинен від-

повідати вимогам ст. ст. 223 та 224 КПК, але вимоги закону щодо обов'язкового відображення у скарзі інформації щодо: мотивів злочину; доказів, які зібрано в справі; показання кожного з обвинувачених по суті пред'явленого йому обвинувачення, доводи, наведені ним на свій захист, і результати їх перевірки; наявність обставин, які обтяжують та пом'якшують його покарання; відомості про особу обвинуваченого; список осіб, що підлягають виклику в судове засідання, з зазначенням їхніх адрес і аркушів справи, де викладені їх показання або висновки – є практично нездійсненними. На наш погляд, необхідно враховувати, що велика кількість зазначених злочинів вчиняється в умовах неочевидності, крім того, психоемоційний стан постраждалої внаслідок зґвалтування особи не сприятиме останній у самостійному збиранні будь-яких доказів вчинення злочину. Вважаємо, що встановлені законом вимоги щодо кількісного та якісного відображення у скарзі необхідної процесуальної інформації є невиправданими для постраждалої від злочину особи. Разом з тим, виходячи з буквального тлумачення норм КПК, скарга, яка складена з порушеннями вимог закону, не може вважатись приводом для порушення кримінальної справи та відповідно до п. 7 ст. 6 та п. 1 ч. 2 ст. 251 КПК України виключає провадження за нею.

КПК не містить однозначної позиції стосовно процесуальної форми складання скарги щодо порушення кримінальної справи приватнопублічного обвинувачення. Так, відповідно до пункту 1 ч. 2 ст. 251 КПК форма скарги може бути лише письмовою. На наш погляд, така позиція законодавця також не є виправданою, оскільки для складання заяви чи повідомлення про вчинений злочин положенням гл. 8 КПК передбачається як письмова, так і усна форми.

Наступним, на нашу думку, недостатньо врегульованим процесуальним положенням чинного КПК є відсутність чіткого визначення порядку провадження у справах приватнопублічного обвинувачення. З метою вирішення зазначеного питання, перш за все, необхідно з'ясувати процесуальну сутність скарги. Так, згідно з постановою Верховного Суду України № 13 від 02.07.2004 р. скарга постраждалої особи визначається як прохання щодо притягнення винної особи до кримінальної відповідальності [5, 7]. Вважаємо, що визначення скарги як «прохання» постраждалої особи щодо порушення кримінальної справи є не зовсім коректним. На підтвердження своєї позиції вважаємо доцільним звернутись до положень Конституції України. Так, у ст. 3 Конституції України зазначається, що утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [3, 2]. Таким чином, постраждала внаслідок злочину особа ні в якому разі не повинна «прохати» державні органи виконати свої конституційні обов'язки, а навпаки – має вимагати здійснення цих дій. Отже, скарга щодо порушення справ публічного обвинувачення та приватнопублічного обвинувачення є приватною вимогою постраждалої внаслідок злочину особи, адресованою відповідним органам державної влади щодо притягнення винуватої особи до кримінальної відповідальності.

За змістом тлумачних словників скарга – це звернення в державний орган або до посадової особи з приводу порушення прав або інтересів громадянина, компанії, громадської організації, що охороняються законом [6, 85]; або офіційна заява з проханням про усунення якогось непорядку або несправедливості [7, 92]. Отже, у повсякденному житті термін «скарга» може вживатись як заява або звернення, однак, у кримінальному

процесі відносити скаргу до стандартної заяви або звернення юридичних чи фізичних осіб було б передчасним.

На наш погляд, приватна вимога щодо порушення кримінальної справи у формі скарги є специфічним процесуальним документом, який є приводом для порушення кримінальної справи та за своєю структурою має суттєві відмінності від інших приводів. Згідно з положеннями вищенаведених тлумачних словників, вимога – це виражене в рішучій, категоричній формі прохання, розпорядження або офіційний документ з проханням про видачу, направлені до будь-кого, будь-чого будь-куди [6, 23; 7, 31]. Таким чином, етимологічно термін «вимога» відрізняється від «заяви» або «звернення». У зв'язку з цим, погоджуємось із думкою О. П. Герасимчука, який зазначає, що на відміну від заяв та повідомлень, які подаються особою в порядку публічного обвинувачення і які можуть бути практично вільними за формою та змістом, скарги потерпілого повинні відповідати вимогам, встановленим щодо обвинувального висновку. Проте заява – це лише привід до порушення кримінальної справи, а обвинувальний висновок – це заключний акт цілої стадії кримінального процесу. У зв'язку з цим, ототожнення цих актів навряд чи є виправданим [1, 73]. Таким чином, відповідно до норм КПК скарга в порядку ст. 27 КПК України є окремим приводом до порушення кримінальної справи та не є різновидом заяви або стандартного звернення у кримінально-процесуальному змісті. Аналізуючи вищенаведене, на наш погляд, доцільним є доповнення ст. 94 КПК України додатковим приводом до порушення кримінальної справи – приватною вимогою (скаргою).

На підтвердження нашої позиції частково виступає й безпосередньо вітчизняний законодавець. Як уже зазначалося, згідно

з ч. 2 ст. 27 КПК справи про злочини, передбачені ч. 1 ст. 152 КК України, порушуються не інакше як за скаргою постраждалої особи. Таким чином, справа повинна порушуватись лише за наявності скарги, а не за яви чи повідомлення про злочин. Окрім того, у випадку надходження до ОВС стандартної заяви або повідомлення про вчинений злочин правоохоронні органи повинні відмовити у порушенні кримінальної справи відповідно до п. 7 ст. 6 КПК України. Отже, законодавець сам підкреслює існування у КПК окремого приводу до порушення кримінальної справи – приватної вимоги (скарги).

Нормами чинного КПК встановлено, що кримінальна справа щодо згвалтування (ч. 1 ст. 152 КК) повинна порушуватись за наявності скарги (приватної вимоги), разом з тим, положенням гл. 8 КПК зазначається, що для правоохоронних органів скарга не є приводом для порушення кримінальної справи. При цьому саме правоохоронні органи повинні проводити досудове розслідування за вказаними злочинами (ст. 112 КПК). За змістом закону, єдиним у процесуальному змісті органом, який розглядає приватні вимоги (скарги) щодо порушення кримінальної справи, є суд. Останній згідно зі ст. 251 КПК щодо отриманої скарги може прийняти декілька рішень:

- залишає скаргу без розгляду, якщо вона не відповідає вимогам, зазначеним у частині першій цієї статті, та повертає її особі, яка подала скаргу;

- відмовляє у порушенні кримінальної справи за наявності до того підстав або надсилає її за належністю прокурору;

- порушує кримінальну справу і призначає її до розгляду за наявності достатніх даних, які вказують на вчинення злочину, передбаченого частиною першою ст. 27 КПК.

Таким чином, до повноважень суду відноситься розгляд та провадження

за скаргами щодо злочинів, передбачених ч. 1 ст. 27 КПК України. У випадку надходження до суду скарги у порядку ч. 2 ст. 27 КПК, останній, враховуючи п. 2 ч. 2 ст. 251 КПК, повинен надіслати її за належністю прокурору. І хоча В. В. Навроцька стверджує, що справи, передбачені ч. 1 ст. 152 КК України, повинні порушуватись саме судом [2, 2], ми категорично не згодні з такою позицією та вважаємо, що відповідно до ч. 1 ст. 27 КПК суд порушуватиме лише справи приватного обвинувачення. Прокурор, у свою чергу, отримавши від суду скаргу постраждалої особи, може порушити кримінальну справу та направити її для провадження дізнання чи досудового слідства, керуючись ч. 3 ст. 27 КПК України, або відповідно до ст. 97 та 227 КПК України надіслати її до органів внутрішніх справ з відповідною вказівкою щодо порушення кримінальної справи та провадження за нею у встановленому законом порядку. Таким чином, правоохоронні органи, отримавши скаргу у порядку приватнопублічного обвинувачення, повинні діяти аналогічно судам та згідно з п. 3 ч. 2 ст. 97 КПК України направляти скаргу до прокурора. Отже, саме такий процесуальний порядок провадження у кримінальних справах приватнопублічного обвинувачення передбачає вітчизняний законодавець. На наш погляд, такий порядок провадження за вказаною категорією справ фактично унеможливує здійснення швидкого та повного розкриття злочинів, викриття винних осіб, отже, суперечить ст. 2 КПК України.

Законодавець, з одного боку, з метою збільшення приватної ролі у процесі кримінального переслідування, надав можливість постраждалим особам за власним розсудом ініціювати процес кримінального переслідування у справах приватнопублічного обвинувачення. З другого, – створив для цього процесуаль-

ні умови, які не дозволяють останньому у повному обсязі скористатися своїм процесуальним статусом щодо здійснення кримінального переслідування винної особи. Разом з тим, законодавець досить чітко регламентує порядок порушення кримінальних справ публічного обвинувачення, при цьому відповідно до гл. 8 КПК, кримінальна справа порушується за наявності у заяві чи повідомленні лише ознак злочину, тобто одного або декількох елементів складу злочину. На жаль, існуюча у чинному КПК нескладна процедура порушення кримінальних справ публічного обвинувачення не розповсюджується на справи приватнопублічного обвинувачення.

Під час дослідження архівних кримінальних справ у судах Донецької області виявлено, що 100% кримінальних справ щодо зґвалтувань (ч. 1 ст. 152 КК) порушувались правоохоронними органами за стандартними заявами потерпілих та у деяких випадках навіть по від-

ношенню до невідомої особи. Таким чином, існуюче процесуальне положення щодо провадження у справах приватнопублічного обвинувачення на практиці є не дієвим. У зв'язку з цим, пропонуємо змінити редакцію тексту ч. 2 ст. 27 КПК України, а саме: «справи про злочини, передбачені частиною 1 статті 152 Кримінального кодексу України, порушуються не інакше як за заявою постраждалої особи...». Вважаємо, що використання у даному випадку терміна «заява» усуне багато недоліків, які існують у чинному кримінально-процесуальному законодавстві, та спростить можливість доступу постраждалої особи до правоохоронних органів і суду. При цьому заява щодо вчинення злочину приватнопублічного обвинувачення повинна розглядатись правоохоронними органами у загальному порядку, як справи публічного обвинувачення, тобто без зайвого процесуального навантаження на постраждалу, внаслідок злочину, особу.

Література

1. Герасимчук О. П. Реалізація потерпілим диспозитивності у кримінальному судочинстві України / Герасимчук О. П. – К.: Прецедент, 2009. – 175 с.
2. Навроцька В. В. Порушення справ приватного та приватнопублічного обвинувачення щодо виборної посадової особи органу місцевого самоврядування [Електронний ресурс]: Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – № 3 / В. В. Навроцька. – Л., 2009. – 463 с.
3. Конституція України [Електронний ресурс]: станом на 30 вересня 2010 р. / Верховна Рада України. Режим доступу: <http://search.ligazakon.ua>
4. Кримінально-процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]: станом на 4 листопада 2010 р. / Верховна Рада України. Режим доступу: <http://search.ligazakon.ua>
5. Постанова Верховного Суду України № 13 від 2 липня 2004 року «Про практику застосування судами законодавства, яким передбачені права потерпілих від злочинів» [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua>
6. Тлумачний словник [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.slovarik.kiev.ua>
7. Тлумачний словник [Електронний ресурс]. Режим доступу:
8. <http://www.vedu.ru>